

Religie aan het bed

Publicatiedatum: 28-12-01

Door Eveline Hendriksen

Moet een christelijke verpleegkundige met terminale patiënten praten over een leven na de dood? En mag een islamitische verzorger tijdens de ramadan een vrouw wassen? Het zijn vragen die de verpleging bezig houden. Een verhaal over de rol van het geloof in de zorg.

Geke Schagen, verpleegkundige op de afdeling chirurgie van het Sint Jansdal Ziekenhuis in Harderwijk, is christelijk opgevoed. In haar persoonlijk leven neemt het geloof geen prominente plaats in, maar in het ziekenhuis wel. „Dat komt omdat het Het Sint Jansdal christelijk is. Vanuit het hele Veluwegebied komen patiënten naar dit ziekenhuis, onder wie vele (streng) gelovigen.”

Haar collega Ria Kornet is gereformeerd en actief in de kerk als ouderling. „Vroeger werkte ik in een behoudend christelijk ziekenhuis. Dat was plezierig, want je wist precies waaraan je toe was. Maar bij ethische vraagstukken hoorde ik toch vaak `dat mag niet', wat ik te makkelijk vond. Hier is de sfeer opener. We leven met verschillende gezindten onder één dak.”

Sinds enkele jaren beschikt het ziekenhuis over richtlijnen aangaande euthanasie, nadat het onderwerp vooraf uitgebreid op alle afdelingen is besproken. Haar afdeling chirurgie heeft tot nu toe twee keer met actieve euthanasie te maken gehad. Geke: „De arts voert de handelingen uit, ondersteund door twee verpleegkundigen. Wie dat zijn, bespreken we vooraf in het team. Ik respecteer het, als collega's op basis van hun geloof weigeren mee te werken.”

Ria is nog niet bij actieve euthanasie betrokken geweest. „Of ik wel of niet zou assisteren, hangt af van de betrokken patiënt. Soms denk ik dat de pijn en het lijden niet langer hoeven te duren. Maar ik ben terughoudend. Er mag niet tot euthanasie worden overgegaan, omdat de patiënt het vervelend vindt dat hij iets mankeert en geen zorg wil accepteren.”

Met passieve euthanasie, het opvoeren van de pijnmedicatie, kan Ria makkelijker omgaan. „Het kan gebeuren dat de arts mij vraagt de dosering morfine van een terminale patiënt te verhogen, om de pijn te verzachten. Indien de patiënt even later overlijdt, voel ik mij daar niet schuldig over. Iets anders is het als de arts je verzoekt de dosering elk uur te verhogen, terwijl de patiënt pijnloos ligt te slapen. Dat zou ik weigeren.”

Ernstig zieke patiënten beginnen tegen Geke en Ria regelmatig over het einde van het leven. „Wanneer je net in de verpleging werkt, is dat moeilijk”, legt Geke uit. „Je denkt dat je alle antwoorden klaar moet hebben. Inmiddels heb ik geleerd dat je vooral moet luisteren en mensen hun verhaal moet laten doen. Ze verwachten geen pasklaar antwoord.”

Op verzoek schakelt ze soms de ziekenhuispastor of de eigen predikant van de patiënten in. „Ik maak mee dat mensen die lid zijn van een `zwaardere' kerk na het bezoek van hun dominee angstig zijn voor de dood. De predikant heeft hen verteld over hel en verdoemenis, en dat het niet zeker is dat ze na het overlijden naar de hemel gaan. Dat maakt mensen, in hun laatste levensdagen, bang. Ik heb daar moeite mee.”

Ria knikt. „Dat kan toch niet de bedoeling zijn? Ik praat soms met patiënten na zo'n bezoek en vertel hen hoe ik de dingen zie. Dat Jezus onze zonden op zich heeft genomen en dat wij daarom na de dood met Hem in Zijn toekomst mogen delen. Maar als iemand al 70 jaar lid is van een orthodoxe kerk, dan kun je hem of haar zelden op andere gedachten brengen.”

Ria benadrukt dat het geloof haar vooral vreugde brengt. „Mensen zien religie soms als een beperking: je mag dingen niet. Zelf ervaar ik dat anders, het geloof voegt zoveel moois toe aan mijn leven. Daarom vind ik het jammer dat er door de toenemende werkdruk minder aandacht is voor de geestelijke aspecten van de zorg. Toen ik net als verpleegkundige begon, moesten wij de slaapzalen

dweilen, de kasten soppen. Naar die tijd wil ik niet terug, maar een voordeel was dat je patiënten met elkaar hoorde praten, bijvoorbeeld over het geloof. Je kon je gemakkelijk mengen in het gesprek. Nu moet je tijd reserveren om met patiënten van gedachten te wisselen."

Noor van de Bergh, voorheen verpleegkundige, is sinds zeven jaar directrice van het Mr. L.E. Visserhuis, een joods verzorgingshuis in Den Haag. Ze is joods van geboorte, maar zonder affiniteit met het geloof opgevoed. „Het Visserhuis is zo georganiseerd dat orthodoxe mensen hier kunnen wonen. We hebben bijvoorbeeld een koshere keuken en gebruiken producten die onder rabbinaal toezicht zijn bereid. Op de sabbat mogen de televisies in de gemeenschappelijke ruimte niet worden aangezet. Orthodoxe joden gebruiken dan geen elektriciteit."

De meeste bewoners zijn niet streng gelovig. Ze kiezen voor een joodse omgeving omdat ze de holocaust hebben meegemaakt en zich veilig willen voelen. Het orthodoxe karakter van het huis botst soms met de praktijk van alledag. Noor van de Bergh: „Op 4 mei herdenken we gezamenlijk de doden. Een bewoner hangt, gekleed in z'n oude legeruniform, de vlag halfstok." Dit jaar viel 4 mei op een vrijdag, het begin van de sabbat. Volgens de orthodoxe leer mag er dan niet worden gevlagd.

„Onze rabbijn stond er op dat de bewoner de vlag uit de mast haalde, maar hij weigerde dat pertinent. De vlag was voor hem, als holocaust-overlevende, van grote betekenis. Ik hield mij afzijdig, heb hun de kans gegeven het onderling uit te vechten. De vlag bleef hangen. Moeilijk voor de rabbijn, dat begrijp ik, maar het lukt niet altijd om de regels van het orthodox joodse geloof aan de bewoners op te leggen."

De meeste medewerkers van het Visserhuis zijn niet joods. Gonda de Jong, christelijk opgevoed, werkt er sinds drie jaar als verzorgende. „Toen ik hier begon, heeft de rabbijn mij het een en ander verteld over het jodendom. Toch ging het nog wel eens mis. Zo mag je tijdens het joodse paasfeest, Pesach, geen brood eten waarvan het deeg is gerezen. Je eet matses. Maar in mijn eerste jaar kwam ik tijdens Pesach toch met een pakje boterhammen op mijn werk. Helemaal vergeten. Gelukkig was er geen man overboord, fouten zijn toegestaan."

Gonda en haar collega's praten regelmatig met de bewoners over de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. „Je krijgt kippenvel van de verhalen. Mensen geven soms aan dat ze het leven moe zijn en uitkijken naar de dood. Euthanasie is echter zelden onderwerp van gesprek. Dat is het terrein van de huisarts."

Kampt iemand met geloofskwesties, dan kunnen de verzorgenden de rabbijn vragen langs te komen. Noor van de Bergh: „Ook niet-religieuze bewoners voelen in de laatste uren soms de behoefte met een geestelijke te praten. Een aantal jaar geleden was er een terminaal zieke vrouw die graag de bekende rabbijn Awraham Soetendorp wilde spreken. Toevallig had ik zijn privénummer. Ik belde en binnen een kwartier stond hij op de stoep. De bewoonster kon met hem over haar naderende einde praten."

Wanneer een bewoner van het Visserhuis overlijdt, is het niet het personeel dat de dode aflegt. Gonda: „Het lichaam wordt opgehaald en door een groep joodse mannen of vrouwen ritueel gewassen. De begrafenis vindt binnen 24 uur plaats. Daarom ben je als verzorgende niet altijd in de gelegenheid afscheid van iemand te nemen. Dat vind ik wel eens moeilijk. Je bouwt hier een hechte band op met mensen."

Op een kwartiertje afstand van het Visserhuis, in de Haagse Schilderswijk, bevindt zich verpleeghuis De Schildershoek. Moena de Koning werkt er als activiteitenbegeleider. In 1981 bekeerde zij zich tot de islam, en een paar jaar later besloot ze een hoofddoekje te dragen. „Mijn uiterlijk zaait wel eens verwarring onder de bewoners. Ze zien mijn zwarte hoofddoek en jurk, mijn Nederlandse gezicht en gaan er vervolgens vanuit dat ik een non ben. `Dag zuster!', zeggen ze dan."

Er zijn geen werkzaamheden die Moena niet verricht, omwille van haar geloof. „In mijn privéleven heb ik geen contact met andere mannen dan mijn echtgenoot. Maar hier werk ik met mannelijke collega's en bewoners. Ik trek een grens: thuis bepaal ik de regels, hier vervul ik de opdrachten die bij mijn werk horen. Neem bijvoorbeeld de dansmiddagen die we organiseren. Eén hindoestaanse meneer vraagt mij altijd voor een dansje. Ik doe het graag, want het behoort tot mijn taken. Ook al mag het misschien niet."

Halil Kilic, moslim van Turkse afkomst, beaamt dat. „Als verzorgende ben ik een groot deel van de dag bezig met de persoonlijke hygiëne van de bewoners. Ik was vrouwen, ook tijdens de ramadan. Eigenlijk behoor je in de vastentijd geen lichamelijk contact te hebben met het andere geslacht, maar wassen hoort bij mijn werk. Ik heb er daarom geen problemen mee. Vriendelijk en zacht zijn voor oude of zieke mensen is een waardevol onderdeel van de islam."

Moena loopt dan ook regelmatig langs bij bewoners voor wie het einde nadert. „Ik kijk af en toe even om het hoekje van de kamer, praat met iemand. Over God, of het leven na de dood. Je voelt aan wanneer een bewoner behoefte heeft daarover te praten. Geloof doet er op zo'n moment niet toe, ik praat met mensen van verschillende afkomst. De Schildershoek herbergt wel 34 nationaliteiten en veel religies. Ik ben er niet op uit mensen tot de islam te bekeren."

Actieve euthanasie is binnen de islam niet toegestaan. Halil: „Allah heeft je op aarde gezet en Hij bepaalt ook wanneer het je tijd is." Moena die het met hem eens is: „Euthanasie is hier in huis nauwelijks aan de orde. Ik ben er zelf nog nooit mee geconfronteerd. Soms melden collega's in het teamoverleg dat een terminale bewoner extra morfine krijgt, om de pijn weg te nemen. Dat kan ik begrijpen."